

Bokanmälningar

Hans-Michael Trautwein:

Arbetsnehmerfonds in Schweden

Löntagarfonder infördes i Sverige 1984. Därmed upphörde debatten om dem och överhuvudtaget nästan all debatt om makt och ägande i näringslivet – samtidigt som vinster och aktiekurser stigit kraftigt.

Den stora uppståndelsen kring fondbeslutet har alltså efterträts av en trött likgiltighet. En förklaring är att det fondsystem som infördes var jämförelsevis begränsat. Det motsvarade inte vad LO hade krävt (och således inte heller vad näringslivet fruktat) – i den bedömningen instämmer numera LO. Socialdemokratin synes idag snarast orientera sig tillbaka till en mer pragmatisk ekonomisk politik av 1960-talsmodell.

Ett försök till granskning av i första hand fondförslagen från LO görs i ett grundligt arbete av en västtysk forskare, Hans-Michael Trautwein, *Arbetsnehmerfonds in Schweden – der dritte Weg?* (1986). Boken omfattar ca 500 sidor och består av tre delar.

Den första delen utgör en översikt av fondförslagen från LO 1975/76, 1978 och 1981 (de två senare tillsammans med socialdemokraterna) samt fondpropositionen 1983. Den begränsar sig alltså till förslag från arbetarrörelsen. Debatt och förslag från näringslivet och de borgerliga partierna behandlas nästan inte alls. Löntagarfundsutredningens rapporter utnyttjas

dock flitigt. En begränsning kan vara nödvändig när ämnet är stort, men här får den starka fackliga prägelns orimliga konsekvenser. Det är bara den interna fackliga debatten som beaktas. Argumentationen från kritikerna saknas. När Trautwein själv framför kritik saknas referenser till kritiker som framfört liknande synpunkter. Det ger framställningen en prägel av partsinlaga. Borgerlig kritik beskrivs som propaganda och exempelvis Assar Lindbecks kritik anses sakna varje substans.

De två andra delarna – om solidarisk lönepolitik respektive ekonomisk demokrati – behandlar de två huvudaspekter som Trautwein lägger på fondfrågan. Det blir ett indirekt erkännande att andra aspekter (som förmögenhetsfördelningen, kapitalbildningen, pensionerna m m), har föga relevans för frågan. I ett bihang återges intervjuer med Anna Hedborg, Rudolf Meidner och en vpk-are från Ludvika, Hans Andersson. Särskilt intervjun med Meidner förtjänar uppmärksamhet pga hans stora öppenhet – den krossar en stor del av argumentationen i LO/SAP-rapporten 1981.

Historiken är utförlig och såvitt jag kan se utan större sakfel. Men man får knappast klart för sig vilket brott i idéutvecklingen som förslagen om löntagarfonder från 1975 och senare innebar. Den omvälvande karaktären i förslagen borde ha betonats mer. Förr eller senare skulle ett enda kollektivt fondsystem ta över kontrollen över börsföretagen och kanske ytterligare företag. Det handlade inte om någon traditionell reform såsom inom t ex utbildnings- eller socialpolitiken.

I del 2 gör Trautwein en ingående och delvis kritisk analys av den solidariska lönepolitiken som argument för löntagarfonder. Man saknar en teoretisk genomgång av begreppet solidarisk lönepolitik. En grundläggande distinktion bör göras mellan lönenivå och lönestruktur. Den solidariska lönepolitiken, som den definieras av LO, avser inte den allmänna lönenivån utan lönestrukturen. Kravet på lika lön för lika arbete är grundläggande. Detta krav innebär emellertid att högproduktiva företag gynnas. De får högre vinster – övertvinster i betydelsen vinster över genomsnittet. Enligt min uppfattning kan denna lönepolitik emellertid inte motivera en allmän vinstdelning. Den allmänna vinstnivån påverkas i princip inte av den solidariska lönepolitiken. En allmän vinstdelning skulle också innebära att även företag som missgynnas av den solidariska lönepolitiken blir föremål för en extra vinstbeskattning. Med en övertvinstdelning undviker man den konstiga effekten.

Uppenbarligen behöver man förtydliga vilket problem man avser att lösa. Om den allmänna vinstnivån är problemet har det inte med den solidariska lönepolitiken att göra. En hög vinstnivå kan kanske motivera en vinstdelning, men den bör inte bli aktuell om lönepolitiken utverkar "en så hög löneandel som möjligt". Med det syftar LO i sitt program från 1951 på hänsynen till investeringar och sysselsättning. Om *vinstspridningen* är problemet kunde någon form av clearing (utöver den kraftiga clearing som vi har i form av skattesystemet) vara motiverad, men sådana krav har aldrig framförts på allvar. Om *ägan-dekoncentrationen* (av aktier) är problemet – och här är jag benägen att hålla med – så bör lösningen rimligen vara att sprida ägandet. Om slutligen *lönebildningen* är problemet bör uppmärksammas att en vinstdelning måste dämpa löneökningarna så kraftigt att effekterna av de ökade kapitalkostnaderna (p g a vinstdelningen) mer än kompenseras. Empiriska undersökningar visar däremot att lönebildningen knappast alls påverkas av vinster och vinstdelning.

Den gamla LO-modellen för solidarisk lönepolitik och arbetsmarknadspolitik –

utvecklad av Meidner och Rehn – förutsätter enligt min mening att man har expansiva inslag i ekonomin, vilket talar mot en övertvinstdelning. Det är, som Rehn betonat, inget misstag att detta program inte innehåller något förslag till vinstdelning. Ett krav på allmänt låga vinster ingick i programmet. En vinstdelning som komplement till den solidariska lönepolitiken är däremot ett avsteg från det gamla LO-tänkandet.

Trautwein hävdar att man inte kan göra en distinktion mellan övertvinster som följd av solidarisk lönepolitik och konjunkturellt betingade övertvinster. Analytiskt är dock denna skillnad klar. Att det i praktiken är svårt att identifiera övertvinsterna har även jag betonat, vilket Trautwein inte noterar. Meidner betonar också starkt – även i sin intervju i Trautwein – att hans fondförslag 1975 inte var något instrument för stabiliseringspolitiken. Trautwein försöker rädda tanken på vinstdelning, men jag kan inte se att han lyckas.

Med viss rätt pekar Trautwein på avsaknaden av kvantifiering av det fördelningspolitiska problemet med övertvinster (även i Löntagarfundsutredningens rapporter). Spånt visade i sin rapport [SOU 1979:9] att aktier utgjorde en ringa del (ca 5 procent) av förmögenheterna – och därmed att förmögenhetsaspekten var av föga relevans. Vi pekade också i slutrapporten [SOU 1981:44] på aktieutdelningarnas ringa storlek jämfört med löneinkomsterna. I slutrapporten uteslöts emellertid principkapitlet. I detta skulle ingått en jämförelse mellan vinster och vinstandelar å ena sidan och löner och löneökningar å den andra. Detta kapitel publicerades i en särskild skrift, som Trautwein emellertid inte synes känna till. Det bör tilläggas att SAF i en reservation till slutrapporten ville ha fördelningseffekterna av högre vinster bättre belysta.

Avsnittet om ekonomisk demokrati inleds med en beskrivning av 1970-talets arbetsrättsreformer. De beskrivs som något av kejsarens nya kläder och anses inte ha motsvarat förhoppningarna om ett ökat löntagarinflytande. Löntagarfonderna skulle kunna ses som ett komplement till dessa reformer.

Ägandekoncentrationen betonas starkt av Trautwein i ett avsnitt om ägandestrukturen i näringslivet. Den stora förändringen under efterkrigstiden är det ökade institutionella ägandet. Det kan bedömas olika från förmögenhets- och demokratisynpunkt. Institutionellt ägande i form av AP-fonder, försäkringsbolag, investmentbolag m m (med kollektivt eller individuellt ägande) torde ha medfört en kraftig *breddning* av avkastningsintressena i börsbolagen. Samtidigt har antalet (juridiska) ägare starkt minskat. När Skandia eller en aktiefond (och de representerar många personer) köper aktier från ett antal enskilda personer minskar antalet ägare samtidigt som avkastningsintressena breddas. Vad detta betyder för maktstrukturen är svårt att säga. Det beror bl a på hur institutionerna fungerar internt. Det är dock uppenbart att införandet av löntagarfonder påskyndar utvecklingen mot ett litet antal dominerande (juridiska) ägare i börsföretagen – ett problem som fonderna avsågs lösa.

Trautwein diskuterar ingående frågan om vinstdelning i form av obligatoriska aktieemissioner (i stället för att fonderna köper aktier på marknaden). Han synes mig underskatta de juridiska och ekonomiska problemen med det förra alternativet och överskatta svårigheterna med det senare. Trautwein diskuterar vidare de ekonomiska möjligheterna för löntagarfonder att fullgöra det s k nya uppdraget. Fonderna skulle ju ha *andra* uppgifter än rent marknadsorienterade företag. Enligt Trautwein är dessa möjligheter i det närmaste obefintliga.

Även om Trautwein i grunden är positiv till löntagarfonder hamnar han således i slutändan i en ganska stark kritik, särskilt mot det tydliga ointresset från det socialdemokratiska partiet. Han menar att partiet har tonat ner demokratispekten. De fonder som genomförts har inte fått något nytt uppdrag och utgör ingen "tredje väg" till ekonomisk demokrati.

Det är naturligtvis sant att det genomförda fondsystemet inte motsvarar LOs intentioner. Det fick kvantitativt en stark begränsning och blev i praktiken aktiefonder med inriktning på hög avkastning.

För att bedöma LO-förslagen kan vi knappast hänvisa till dessa fonder, vilket borde ha markerats starkare av Trautwein. Inte heller är det förvånande att börsen föga reagerade på fondbeslutet. Dels är sådana beslut långt i förväg inräknade av börsen, dels var devalveringen 1982 av långt större betydelse för vinsterna. Den gjordes så stor att en smärre vinstdelning lätt kunde tolereras.

Vi vet alltså inte vilka resultat LO-fonderna skulle ha gett. Min tveksamhet inför dem beror på att de skulle ha samlat den ekonomiska makten i ett system och dessutom samlat ekonomisk och politisk makt. De förslag till fonder som jag framfört har snarare eftersträvat en spridning av ägande och inflytande och en ökning av lokalt löntagarinflytande. Det fanns vissa möjligheter på 1970-talet att uppnå detta i former som stärkte "det civila samhället", men dessa möjligheter togs inte tillvara.

I Trautweins bok diskuteras inte närmare vad som avses med ekonomisk demokrati och hur fonder bör utformas för att bidra till detta mål. Det är överhuvudtaget oklart efter vilka kriterier han bedömer LO-förslagen. Samtidigt är hans bok mycket innehållsrik och han eftersträvar en självständig bedömning, som bitvis blir ganska kritisk. Det är naturligtvis också intressant att ta del av en utländsk forskares omdöme om den svenska löntagarfondsdebatten. Tyvärr är han snävt inriktad på den fackliga debatten. Själv blir jag t ex bara citerad (och ibland missförstådd) från en LO-bok 1974 och arbeten utförda inom den statliga löntagarfondsutredningen. Andra råkar värre ut – inte minst kritiska ekonomer. Boken behöver en avslutning, där han sammanfattar sin rapport. Det vore också värdefullt om han i en utförlig uppsats på svenska kunde redovisa sina resultat för en svensk publik.

Avdelningschef **BERNDT ÖHMAN**
Statistiska centralbyrån

Referenser

- SOU 1979:9, *Löntagarna och kapitaltullvaxten 2*.
SOU 1981:44, *Löntagarna och kapitaltullvaxten 5*.